

Evangelisten op de friese staartklok

Vanaf het einde van de 18de tot ongeveer in de jaren dertig van de 19de eeuw kwamen er veel Christelijke voorstellingen voor op de wijzerplaten van Friese staartklokken. Eén van de voorstellingen in de hoeken van de wijzerplaat zijn de vier Evangelisten. Meestal treffen we deze voorstellingen aan in kerken op preekstoelen, biechtstoelen en als afbeeldingen op gebrandschilderde ramen.

 Sjoerd Folkers

We kunnen lezen dat deze voorstellingen uit het Oude Testament van de Bijbel komen, waar de profeet Ezechiël een visioen krijgt, dat Gods troon gedragen wordt door vier gevleugelde dieren met mensenhoofden. Het is niet zo vreemd dat Ezechiël dit visioen kreeg in Babylonië, omdat daar veel belangrijke Israëlieten in 597 voor Chr. door Nebukadnezar naartoe gedeporteerd zijn. In 593 voor Chr. kreeg hij dat visioen.

Sterrengoden

Ongetwijfeld is dit visioen geïnspireerd door de Babylonische sterrengoden met dezelfde voorstellingen, zoals die in zijn Bijbelboek Ezechiël staan. Deze sterrengoden zijn: Nabou als waterman met vleugels, Nergal als leeuw met vleugels, Mardoek als stier met vleugels en Ninoerta als adelaar. In Ezechiël hoofdstuk 1 lezen we dat de vier gezichten bij ieder van hen van voren leken op dat van een mens, aan de rechterzijde op dat van een leeuw, aan de linkerzijde op dat van een stier en van achteren op dat van een arend. Twee van hun vleugels waren naar boven uitgestrekt. Vergelijken we deze goden met hetgeen in het Bijbelboek Openbaring 4, de verzen 6-7 staat, dan zien we duidelijk de overeenkomsten met de goden van Babel en de visioenen van Ezechiël. Dus als mens, leeuw, stier, en vogel.

Koppeling met evangelisten

In de tijd van Irenaeus, bisschop van Lyon, geboren rond 140 na Chr. en overleden in 202, was er reeds sprake van, dat deze afbeeldingen al gekoppeld zijn geweest aan de vier Evangelisten. Of Irenaeus dat bedacht heeft is niet zeker. Hij heeft veel geschriften achtergelaten en was al jong een leerling van Polycarpus, presbyter (oudste) van Smyrna (70-155). Polycarpus was rond 95 een leerling van Johannes van Padmos, die waarschijnlijk de Apocalyps (het boek Openbaring) heeft geschreven. Irenaeus was dan wel heel dicht bij de bron van de schrijver van het Bijbelboek Openbaring. De tijdspanne tussen het schrijven van het boek Openbaring en het lezen of vernemen ervan door Irenaeus is minder dan een eeuw. De koppeling met de Evangelisten komt uit verschillende delen van de Bijbel. Matteüs als mens (Afb.1), Marcus als leeuw (Afb.2), Lukas als stier (Afb.3) en Johannes als adelaar of arend (Afb.4).

Gevleugelde mens

In de Openbaring, die vol staat met visioenen, kreeg Johannes

Afb. 1.

van Padmos een visioen met gevleugelde mensen als dier, dat praktisch identiek is aan dat van Ezechiël. Er zijn wat verklaringen voor het gekoppeld zijn van de Evangelisten aan de dieren. Matteüs als de gevleugelde mens, omdat zijn Evangelie begint met de stamboom van Jezus. Marcus met de gevleugelde leeuw. De leeuw werd gezien als een woestindier. Zijn Evangelie begint met Johannes de Doper in de woestijn die daar de mensen doopte door onderdompeling in de Jordaan. Hij doopte daar ook Jezus. Meteen daarna dreef de Geest uit de hemel Jezus de woestijn in waar hij daar tussen de wilde dieren leefde. Bij Lukas is de overeenkomst weer anders. Deze beschrijft de geboorte van Johannes de Doper. Johannes is geboren na een aankondiging van de engel Gabriël aan Zacharias en Elisabeth, die beiden al op vergevorderde leeftijd waren. Daar Zacharias priester was, is aan hem de stier of het rund toegedicht, omdat dit offerdieren waren. Priesters offerden dieren en Lukas begint in zijn Evangelie met een verhaal van Johannes de Doper. Zo is Lukas aan de overeenkomst met een rund (stier) gekomen. Het Evangelie van Johannes wordt beschouwd als het meest hoogstaande Evangelie. Daarom is

Afb. 2.

Afb. 3.

Afb. 4.

Afb. 5.

Afb. 6.

aan Johannes de adelaar toegedacht, omdat deze zeer hoog kan vliegen. Het is niet zo verwonderlijk, dat er vergissingen gemaakt worden en Johannes als stier gezien wordt, omdat de naam Johannes ook voorkomt in het Evangelie van Johannes (Afb.5). De fout is snel gemaakt.

Verwisseling

Door de hr. G.L. Tasma werd ik gewezen op een staartklok waar een verwisseling heeft plaats gevonden. Johannes staat daar als stier en Lukas als adelaar (Afb.6). Daarna heb ik een mail gestuurd naar de abt van het Russisch Orthodoxe klooster in Hemelum. Gevraagd of in de Russisch Orthodoxe kerk Johannes de stier is en Lukas de adelaar. Van vader Jewsewy kreeg ik het antwoord, dat in de Russisch orthodoxe kerk de symboliek precies zo is als in de westerse kerken. Bij Jan Talsma kwam ik een klok tegen met de vier Evangelisten met een S voor de naam, gemaakt en gesigneerd door Johannes Douwes Tasma te Holwerd (Afb.7). De S staat in het Nederlands voor Sint en in het Latijn voor Sancta, hetgeen heilige betekent. De vier Evangelisten zijn in de Rooms Katholieke kerk heilig verklaard. In de afbeeldingen met een S hebben de Evangelisten een boek in hun handen en dat zal bijna zeker het boek zijn van de betreffende Evangelist zelf. In het Bijbelboek Openbaringen wordt gesproken over een boekrol en die zien we nu wat moderner uitgebeeld als een boek. Achter de Evangelisten wordt hier hun symboliek uitgebeeld, maar niet bij Johannes, want daar is de adelaar weggefallen. In de toog zien we de voorstelling "Abrahams offer" uit het Bijbelboek Genesis. Over diverse van dit soort christelijke voorstellingen komen we in de loop van volgend jaar terug. Voor vragen, opmerkingen etcetera verzoek ik u een mail te sturen aan: friesestaartklok@gmail.com.

Literatuur:

Eginhard Meijering, Irenaeus. *Grondlegger van het christelijk denken* (Amsterdam 2001).
Groot Nieuws Bijbel (Haarlem, 's-Hertogenbosch 1999).
De boeken Ezechiël, Matteüs, Marcus, Lukas, Johannes en Openbaring.
Symbolen Herder Lexikon (Freiburg, Basel, Wien 1980).

Afb. 7.